

El cicle de la vida i la vida com a cercle 'pedagògic-vital'

Sofia Caballero Prastitis (Universitat de Barcelona)

Theodor Kallifatides. *La vida no es un sueño*.

Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2021, 192 pàg.

Si la mesura del temps té com a unitat les voltes entorn d'un astre resplendent, la vida queda condemnada a ser un passatge precedit per un altre, on predecessors i successors conformen un paisatge que adopta forma circular. Així, tot i que l'autor subjecta la ploma amb vuitanta-tres anys, la veu a la qual dona altaveu trasllada al lector la vida d'un noi d'una petita localitat del Peloponès que abandona el món que coneix per endinsar-se en un de nou a Atenes de la mà del seu avi.

Al ritme que avancen les pàgines, l'escriptor creix sota l'atenta mirada d'unes pupil·les desconegudes, mentre ell esdevé l'incansable deixeble que compareix al cant del seu nom interpretat per les Moires, que filen artesanalment un gran tapís que Kallifatides s'encarrega d'esfilar a través d'aquesta memòria que bé podria ser una vida novel·lada, on el reflex del que és una vida equival, simultàniament, a la història d'una vida. Lluny d'enigmàtiques profecies pronunciades per un oracle, però gens distanciat de la supersticiosa companyia de la seva mare, que fa del pòsit del cafè un indret de clarividència, se'ns presenta un relat que navega per l'essència de l'home, no només perquè les temàtiques que toca suposen una exploració i profundització de la condició humana sinó perquè també suposen una prova de la seva manifestació gràcies a les vicissituds pròpies de l'existència.

Els colors que defineixen les escenes que es tracten al llarg dels catorze capítols

estan marcats per la pèrdua de la pàtria simbòlica i física, el fervor amorós i l'extinció gradual o sobtada del mateix, el reconeixement dels seus pilars corintis: els mestres, el compàs militar que harmonitza amb els pitjors dels malsons, la paternitat, la pobresa, la identitat, la reconciliació amb el passat en una recerca semblant a la de qui anhela retrobar-se amb Eurídice a l'inframón o l'aspiració a la immortalitat com ho és un poema homèric, que acompanya a tot exercici d'escriptura, del qual ell fa no només una vocació sinó també una professió. Com a resultat, a continuació s'exposaran uns breus apunts sobre la gama cromàtica esmentada, els quals cal prendre *cum grano salis*, doncs, l'objecte d'estudi del que partim prové d'una biografia i, per la seva pròpia naturalesa, és un material extremadament delicat.

D'entrada ens hem de situar: el bressol de la democràcia es troba en un moment tumultuós al 1946. Amb l'ombra de la Segona Guerra Mundial planant sobre les ferides encara obertes després de l'ocupació alemanya produïda cinc anys enrere, s'inicia una altra guerra, que en aquest cas suposa la col·lisió bèl·lica entre faccions conservadores i faccions comunistes del país, fent de l'escenari de postguerra una prolongació de la violència i la misèria. «La fam arribava a l'extrem que es venien terres per sacs de farina» (p. 5) i les circumstàncies no milloren quan el seu pare, mestre del poble, és denunciat i inculpat per una presumpta simpatia cap el comunisme, sense cap més remei que marxar

amb tota la família, entregant la guarda del benjamí als avis. El periple per retrobar-se a la ciutat de l'Acropolis es va estendre durant dies, en aquest procés, descobreix que l'avi, tot i no ser un home instruït, tenia una saviesa pròpia de la cultura popular, coneixia històries de la polis. Amb aquest episodi, ja ens introduïm al caliu de l'obra, que fa del patrimoni immaterial un tresor; la tradició oral esdevé una manera de fer i experimentar la cultura, de ser al món subjectiu i històric, d'endregar el pensament i les creences, de compartir el coneixement i unificar a una comunitat sota una mitologia en comú, tal com feien els rapsodes a l'antiguitat. Addicionalment, cal remarcar que des d'un prisma educatiu, adrecem la missió pedagògica corporificada en una esperança racional —com diria Suchodoloski—, de manera que, tot aprenent pugui destinar la seva noesi sobre el llegat mil·lenari, ungit en pràctiques i símbols quotidians; això, però, succeeix amb posteritat a l'assimilació de la immanència històrica circumdant. Per consegüent, el nucli seminal d'un pensament propi requereix d'un marc preestablert que no es pot entendre sense aquesta riquesa del logos en sinergia amb l'expressió folklòrica.

La capital no s'eximia de contenir adversitats, deixar una llar a causa de la guerra civil comportava adonar-se de la manca d'habitatges per a tots, els patis es van convertir en estances solidàries i les ruïnes es van erigir com una abraçada que oferia aixopluc. La pobresa era omnipresent, però la tastaven amb un sabor més amarg aquelles famílies amb membres ferits o condicions que dificultaven la seva integració laboral, amb la mendacitat com a única opció. Els orfes assumien modestes ocupacions com la neteja de sabates o venda de sabons, però tot i així, es compartia un sentit de comunitat, el qual queda il·lustrat amb l'organització dels

àpats col·lectius, on cadascú contribuïa segons la seva capacitat. D'aquesta manera, es perfila un *modus vivendi* que s'alinea amb l'ètica de la cura —de les quals Gilligan i Noddings en son referents—, tenint lloc la preocupació i compassió recíproca no com a excepció sinó com a regla.

A propòsit de l'educació informal, Kallifatides la defineix com una oscil·lació entre pecat i punició, en virtut d'això, quan innocentment s'asseu amb una noia envoltat de gessamí i lilàs i un veí presencia la situació, els crits i la violència emergeixen com una resposta repressiva pròpia del conductisme, tant que «des d'aleshores, tots els meus pecats oloren així» (p.19). Més endavant, quan ja es trobava a l'institut, va transmutar cap a l'ateisme, ho expressa de la següent manera: «els escàndols, les hipocresies, la misogínia, les amenaces de càstigs eters i el fanatisme van propiciar que m'allunyés de la religió. És cert que necessitem un Déu, però un que ens estimi, no un altre botxí» (p.49). A través d'aquest fragment s'entreu la construcció d'una moral autònoma que, curiosament, coincideix amb el marc temporal de la postmodernitat, tot i que es troba a les antípodes de la tesi nietzscheana «Déu ha mort i amb ell moren tots els delinqüents. Ara el més horrible és delinquir contra la terra!» (Nietzsche, 2003, p. 37). En una època on s'adverteix que la realitat ha perdut tota brúixola externa, l'autor descobreix que el seu món no orbita al voltant d'una gran litúrgia buida, conduint-nos a un panorama desproveït d'un metarelat, ara bé, la seva posició defuig del nihilisme. L'escriptor diu "sí" a la vida, i aquesta afirmació és una confirmació d'una orientació vers la complexitat, però per Kallifatides, només significa que allò terrenal és tot el que podem tenir des de l'existència física, sense oblidar que la Terra és l'escenari on es despleguen i materialitzen els nostres ideals, els quals com ja s'ha estat esbossant, perduren i persisteixen. Al cap i a la fi,

traeix al seu mestre de platonisme popular en renegar dels seus ensenyaments — com tot deixeble ha de fer d'acord amb l'immoralista— però, alhora, ell mateix reconeix que no pot viure sense una força superior, una estrella de Betlem que ens encamini cap a naixements i no pas cap al *thánatos*.

En efecte, el relat és conegut, la crucifixió consumada va seguida d'una ressuscitació i en el seu cas, el miracle de Jerusalem es trobava en un llibre del seu germà, que estudiava a l'acadèmia de Pedagogia, aquest és *Crítica de la raó pràctica*. «Cap llibre va marcar-me tant com una frase de Kant que mai vaig entendre fins que un dia sí: Dues coses omplen l'ànim amb una admiració i una veneració sempre renovades i creixents, com més sovint i contínuament reflexionem sobre aquestes: el cel estelat sobre mi i la llei moral dins meu» (p. 44). És gràcies a aquest exponent de la Il·lustració que l'autor capta que la vida —la seva inclosa— és més gran del que ell percebia, una epifania que s'acompassa amb l'inseparable acte d'encapçalar la pròpia existència, cosa que suposa assumir la majoria d'edat kantiana i la tasca educativa vers un mateix, que es tradueix en un compromís actiu per interpretar i transformar la cultura. A partir d'aquest esquema, l'educació, —també autoeducació—, no té cap altre propòsit que vitalitzar a l'educand, enllaçant l'herència històrica i espiritual i conferint-li vida pròpia (Roura-Parella, 2020, p. 77).

La dinàmica en què l'ésser humà es revela com a artífex i guardià de la cultura — i la personificació de la mateixa— no s'ha de concebre com un fenomen aïllat. L'escriptor, en aquest sentit, professa admiració i reconeixement cap a aquelles figures que, amb la seva presència, generositat i saviesa, han tingut la magnanimitat de compartir i nodrir la seva formació com a persona, amic, ciutadà, amant, estudiant i

escriptor, ja sigui aquell preceptor de grec i llatí que va escoltar a un noi afectat per una decepció amorosa i va decidir evitar la condescendència dient-li que «l'amor dissort és indispensable per fer del nen un home» (p. 48), el professor de teatre que prioritzava l'autenticitat de la vida abans que l'art conduit per la crematística (p. 70) o «els dos esplèndids docents que el van ajudar quant es permetia i quant podien» a la Universitat d'Estocolm quan era nouvingut i es va aventurar a estudiar filosofia (p. 132).

Tanmateix, no tots els mestres es dediquen a la docència formal, paga la pena esmentar els primers agents educadors de tota persona: els pares. En el transcurs de l'escrit es revela que els seus progenitors han sigut la font d'on beu el seu discurs, així queda reflectit a les missives del seu pare, quan Kallifatides ja estava instal·lat al país de les *Maduixes silvestres*, després de deixar enrere la terra que ballava al ritme d'en Zorba, en elles li pregava que no oblidés qui era. Ulteriorment, la mare, en el darrer alè, abans de posar fi als *támikos* per sempre, deixant orfe al seu fill de la pàtria que més s'estimava, va respondre la seva interrogació existencial sobre com s'ha de viure amb un humil consell, «com la teva ànima suporti» (p. 148). Paraules, que encara que verbalitzades en temps que hem d'escriure en pretèrit, ell manté intactes al convertir-les en el batec del seu cor, la seva ètica. Aquest cel estelat i la llei moral brillen i ens remetent a «el concepte del món de la filosofia que Kant distingeix ocasionalment del mer concepte d'escola, com el sistema de coneixement que només cerca la ciència (..); perquè *món* en aquest sentit, significa precisament l'esfera humana, així com *l'home de món* és entès com un jugador en el gran joc de la vida» (Bollnow, 1958, p. 3). Hi ha ensenyaments a la trajectòria vital que traspassen els murs de l'establiment educatiu, i, certa-

ment, aquesta obra és la seva demostració, més propera a l'ideal de *paideia* que d'una noció de la formació que és causa i resultat de la fragmentació i l'especialització.

Arribats a aquest punt, no resulta una ofensa a la veritat sostenir que el mesratge esdevé un acte d'amor —ja ho declarava Freire—, de fet, negar-ho desembocaria en preguntes de caire bergsonianes com «cal, doncs, renunciar a aprofundir en la naturalesa de la vida? Cal atènyer-se a la representació mecanicista que l'enteniment ens donarà sempre?» (Bergson, 1963, p. 9). Acceptar que les dinàmiques entre docents i dissidents només poden explicar-se amb argot psicologista no és diferent d'una reducció de la vida a una manifestació parcial, producte del procés que va culminar al segle XIX amb el positivisme materialista i que té com a conseqüència la dissolució de la unió entre l'ontologia i l'axiologia (Vilanou, 2004). Aquesta reflexió enllaça amb el record de l'arquitecte de l'obra tractada, qui rememorava quan aprenia el grec clàssic, la història i el llatí, sent aquestes matèries un motiu de goig degut a que «la gramàtica no organitzava únicament la llengua sinó també el temps (...) era com veure el riu de la vida» (p. 32), al cap i a la fi, en les mateixes paraules del protagonista «com pot algú viure una vida si no té al seu darrere l'ombra de la humanitat?» (Kallifatides, 2020, p. 13). L'ombra a la qual fa referència és tan longitudinal que s'estén fins a l'infinit, i el nostre cronista anhela conferir-se la dimensió religiosa que ell mateix s'ha extirpat per mitjà de la transcendència, esdevenint un llambreig del pensament de Xirau, que es consolida en l'axioma «política és pedagogia, i pedagogia, metafísica i religió» (Vilanou, 2004) i com a tal, tota qüestió pedagògica —i, per extensió vital— té una profunditat amb qualitat d'Absolut.

En consonància amb l'exposat, podríem argumentar que és arran d'aquest raonament que l'autor està obligat a «viure d'històries alienes, una vida de segona mà» (p. 110), una ànima amb la suficient convicció com per rebutjar que l'art atenuava la vida i defensar el contrari, que «és el cordó umbilical que va d'un ésser humà a un altre» (p. 48). Des de la traducció dels poemes de Catul per encàrrec d'un professor a l'origen de la primera idea literària inspirada en el testimoniatge d'una vivència directa, el lector percep entre línies que hi ha concepcions del nostre pensament que no poden capturar-se dins el paradigma comitià, el qual s'empeny en vincular-se amb la contingència, per tant, adoptar el rol de l'artista, permet verbalitzar, per mitjà del llenguatge poètic i literari, la nostra singularitat perceptiva vessada sobre allò de caràcter universal, és a dir, en la categoria de raonaments intangibles que van més enllà de la puresa de la lògica perquè habiten i es pensen des del *bios*, per aquest motiu serà que «per fer de l'home sensible un home racional, no hi ha cap altre camí excepte, convertir-lo, en primer lloc, en un home estètic» (Schiller, 2016, p. 135), d'aquí que, al seu torn, es dibuixi un *ethos* estètic revestit d'ètica.

Així, l'home retratat al llibre viu en un constant viatge cap a ell mateix, en som participants quan desafia al lloctinent malgrat les seves amenaces i exerceix el seu dret a vot amb una secció contrària a la professada per l'exèrcit (p. 115), quan volia retornar a Molanoi, el poble de naixement, però s'havia tornat una diàspora d'aflicció familiar, quan amb l'edat no s'esvaeix sinó que s'aguditza la mar que empeny les ones per resseguir i aconseguir esborrar tot interrogant que ha deixat la seva empremta a la sorra amb preguntes relatives a l'autoria del denunciador del seu pare o els successos que li havien passat al seu germà, Stelios, al poble (p. 104). «Què cerquen les nostres ànimes, viatjant sobre podrits

llenys de mar de port a port?» escriu Seferis, i Kallifatides, que va deixar enrere el seu propi nom «de derrota, d'opressió, de qui no va entrar a la universitat i s'humiliava per trobar alguna feina» (p. 125) i amb ell, la Grècia que el feria, coneix exactament què és el que busquen les ànimes: la reconciliació —o redempció—, la glòria i esperança del que ara només provoca nostàlgia, perquè s'adona que aquell país l'acompanya a tots els naufragis, fins i tot, aquells que ara tenen lloc a la seva nova llar al Bàltic.

L'espera del port grec va trobar la seva fi, amb la diferència que el Kallifatides que retornava no tenia vuit anys, en canvi, era un veterà de la vida i anava acompanyat de la seva dona, Gunila. Al cotxe, ell li explicava anècdotes de soldat i ella va convidar-lo a oblidar, doncs, el passat és un somni, per contra, ell només veia els records dins els records (p. 162); com podria pertànyer al regne de l'oníric? «La nostra memòria solidifica en qualitats sensibles el curs continu de les coses. Perllonga el passat en el present» (Bergson, 1977, p. 160). I doncs, allò que per essència no actua més, va retornar —tot i que mai va acabar de marxar—, com si la joventut fos l'anhel de trobar-te al capdavant de la corba i la madura i serena adultesa tanqués el cercle, trobant la pedra negra que va llençar a la seva esquena quan va partir de la mà de l'avi.

Amb tot, enfrontar-se a aquesta lectura és alçar la vista per veure'ns com les soledats en convivència que som —idea que remet a Zambrano— per peregrinar en aquesta hermenèutica del subjecte amb una mirada que travessa l'Europa del segle XX. En menys de dues-centes pàgines queda registrada una vida sota un estil senzill —que no necessàriament simple— i diàfan, podent descobrir les circumstàncies que van constituir la realitat d'un home que no renuncia a relacionar-se

amb allò supraterranal, potser per tot plegat «l'autobiografia és la més alta i instructiva forma de comprensió de la vida» (Dilthey, 2002, p. 221). Sigui com sigui, Theodoris, al igual que va fer Zweig, proclama «parleu, records, escolliu vosaltres en comptes de fer-ho jo i doneu, almenys, un reflex de la meua vida abans que es submergeixi en l'obscuritat» (Zweig, 2011) i nosaltres, escoltem el seu encís d'autoreflexió, de comprensió empàtica i històrica que transforma el viure d'una experiència —*Erleben*— en una experiència viscuda —*Erlebnis*—, demostrant un procés de cogitació, ergo, d'erudició amb connotacions narratives (Dilthey, 2002, p. 251); i, en fer-ho, Ítaca s'insinua a l'horitzó.

Referències

- Bergson, H. (1963) *La evolución creadora (Obras escogidas)*. Madrid, Editorial Aguilar.
- Bergson, H. (1977) *Memoria y vida. Textos escogidos por Gilles Deleuze*. Madrid, Alianza Editorial.
- Bollnow, O. (1958) «Geschichtlicher Vorblick», a *Die Lebensphilosophie*. Berlin, Springer, p. 3-10.
- Dilthey, W. (2002) *The formation of the historical world in the human sciences*. Princeton, Princeton University Press.
- Kallifatides, T. (2020) *Madres e hijos*. Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- Nietzsche, F. (2003) *Así habló Zaratrusta*. Madrid, Alianza Editorial.
- Schiller, F. (2016) *Cartas sobre la educación estética del hombre*. Cuyo, Universidad Nacional de Cuyo. https://bdigital.uncu.edu.ar/objetos_digitales/7709/schiller-con-tapas.pdf [Consulta: 23 de juliol de 2023].
- Roura-Parella, J. (2020) *Textos fundamentales en el exilio. Pedagogía culturalista y educación viva*. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.

Vilanou, C. (2004) «Joaquim Xirau. Deu fites en el pensament d'un filòsof-pedagog», a *Pensament i filosofia a Catalunya (Volum II)*. Barcelona, INEHCA, p.149-184.

Zweig, S. (2011) *El mundo de ayer. Memorias de un europeo*. Barcelona, Editorial Acantilado.